

Vai un cik lielā mērā uzticamies medijiem

Pārstāvēnieciskajai demokrātijai ir nepieciešama uzticēšanās tiktāl, ka cilvēki uzticas nozaru profesionāļiem. Piemēram, ja tiek reformēts Krimināllikums, kas nodrošinās taisnīgāku tiesas procesu, dos tiesu varai labākus instrumentus, mēs uzticamies tiesību profesionāļiem. Bez uzticēšanās sabiedrība nevar pastāvēt.

Pirms interneta laikmeta medijos bija ļoti strikti noteiktas robežas – lappušu skaits, zīmju skaits lappusē un tā tālāk. Tāpēc bija jāatlasa labākais no labākā. Neierobežotais lauks ziņām nozīmē gan zināmu standartu pazemināšanu vai to atcelšanu vispār, gan arī to, ka dažādas nozīmes un rakstura informācija tiek mikšēta, apvienota vienotā plūsmā. Robežas, kas kādreiz ļāva orientēties, vai saturs patērētājam atrodas sporta jaunumu pasaulē vai tenku lappusē, ir izzudušas. Tas mulsina un dezorientē lasītāju. Uzticēšanās medijam vienmēr būs saistīta ar pārbaudītu faktu publicēšanu, par ko lasītājs vai skatītājs var pārliecināties ilgtermiņā.

Standarta «Eiobarometra» pētījumi ataino to, ka pēdējos gados daudzās valstīs cilvēki zaudē uzticību valdībai, pašvaldībām, organizācijām un medijiem. Turklāt nākas cīnīties pret dezinformāciju un nepatiesu informāciju. Činā par uzticēšanos arvien lielāka loma ir ne tikai mediju platformām, bet arī viedokļu līderiem, kas palīdz nodot dažbrīd nepatiesus vēstījumus noteiktām grupām. Uzticēšanās ir svarīga, bet mūsdienās arī ļoti bīstama. Ir pētījumi, kas rāda, ka bieži cilvēki neatšķir patiesu informāciju no viltus ziņām. Tāpēc svarīga ir ne tikai medijpratība, kas māca cilvēkus saprast informāciju, bet īpaši – mediju un žurnālistu profesionāla darbība, kas veido uzticēšanos medijam, žurnālistam. Mediji šo uzticību var gan graut, gan vairot.

«Medijpratības lielākais izaicinājums ir cīnīties pašam ar sevi»

LORETA JARGANE

Saruna ar ekspertu Jāni Buholcu, Vidzemes Augstskolas asociēto profesoru. Ikdienā viņš lasa tādas studiju kursus kā «Mediju ētika», «Mediju ekonomika», «Tiesīsaistes informācijas vide» un citus, bet pētniecībā pievēršas žurnālistikas un sociālo mediju tēmām. Lidztekus tam viņš seko līdz mediju vides profesionālajām aktualitātēm.

Kādiem medijiem, jūsuprāt, mūsdienās uzticas visvairāk? Kāpēc?

– Man vispār nešķiet praktiski

runāt par uzticēšanos šādā aspektā, proti, kam uzticas visvairāk, – televīzijai, avīzei, radio u. tml. Tāpēc, ka televīzija, avīzes, radio, internets ir tikai informācijas nesēji un tajos mēs varam saskarties ar dažādu veidu informāciju. Avīzes var būt dažādas – kvalitatīvas, nekvalitatīvas. Televīzija – sabiedriskā, Krievijas Federālais kanāls utt. Tāpēc, vaicājot cilvēkiem, kam viņi uzticas, mēs jau nemaz nezīnām, kas ir tas, ko viņi ir pateikuši, jo uzticēšanās tiešā veidā izriet no tā, ko viņi patērēs, bet mēs nezīnām, kuru televīziju viņi skatās. Šādi jautājumi tiek regulāri uzdoti dažādās aptaujās, līdz ar to man

JĀNIS BUHOLCS, Vidzemes Augstskolas asociētais profesors.

FOTO NO J. BUHOLCA PERSONISKĀ ARHĪVA.

šķiet, ka no šī tradicionālā jautājuma vajadzētu atteikties. Ja ir interese par to, cik lielā mērā un kāpēc uzticas, piemēram, reģionālajiem medijiem, jāpēta, vaicājot cilvēkiem, kurus reģionālos vai vietējos medijus viņi lasa. Piemēram, reģionālajam medijam A rezonansē ir tāda, reģionālajam medijam B – cita, un tad meģinām saprast, kāpēc tas tā notiek.

Gadu gaitā mainās uzticība medijiem, kāpēc tā tas ir?

– Liels un sarežģīts jautājums. Mani vērojumi liecina, ka cilvēki kļūst prasīgāki. Ir iespēja izvēlēties visdažādākos informācijas avotus. Nav jau tā, ka eksistē tikai viens, divi vai trīs, izvēle ir ļoti liela. Cilvēki pierod pie tā, ka ir pašiem savs noteikts standarts vai subjektīvā sajūta par to, kādam jābūt medijam. Attiecīgi viņi pēc tā arī tos izvēlas.

No medijpratības aspekta tas nav labi vai slikti. Tas ir stāsts par to, ka cilvēki vairs nedomā par medijiem, ka tie stāstīs vienu vienīgu objektīvu patiesību. Medijpratība arī paredz, ka cilvēkiem jāspēj saprast, kāpēc saturs veidojas, kādas ir dažādas ietekmes, un ka atšķirīgi mediji var stāstīt dažādi. Mums tas jāpieņem kā kaut kas tāds, kas izriet no mediju dabas, un jāspēj mediju saturu patērēt. Līdz ar to man šķiet, ka problēma nav tā, ka medijiem cilvēki varētu neuzticēties, problēma varētu sākties tajā brī-

di, kad cilvēki tādu tradicionālu žurnālistikas mediju patēriņu sāk mainīt pret kaut ko, kas ir vēl sliktāks.

Kas varētu būt vissliktākais?

– Informācijas izvēles iespējas ir lielas. Un var gadīties, ka cilvēks tā vietā, lai lasītu kādu puslīdz lasītu mediju, izvēlas «klikšķu» portālu vai kādu izdomātu ziņu portālu, propagandas izdevumu. Varbūt viņš tur ierauga ko tādu, ko nepamana citur, bet tas nenozīmē, ka tas ir patiesi.

Var gadīties, ka cilvēkam pašam ir kādi uzskati par to, kā lietām jābūt. Kad viņš ierauga kādu informācijas augli, kas stāsta tā, kā viņam šķiet, viņš ir priecīgs par šādu informācijas avotu un, iespējams, novērtē to kā kaut ko pieņemamu. Var gadīties, ka cilvēks isti neuztīva subjektīvā sajūta par to, kādam jābūt medijam. Attiecīgi viņi pēc tā arī tos izvēlas.

Kādēļ tā notiek?

– Droši vien daļa atbildības jāuzņemas arī pašiem medijiem, jo ir jau skaidrs, ka mediji ir dažādi un arī informācijas kvalitāte atšķiras. Mēs varam ieraudzīt dažādas problemātiskas lietas, slēptu reklāmu, kaut kādu nederīgu mediju dabas, un jāspēj mediju saturu patērēt. Līdz ar to man šķiet, ka problēma nav tā, ka medijiem cilvēki varētu neuzticēties, problēma varētu sākties tajā brī-

ķās situācijās, ko atkal jāmeģina izlabot. Tā ir ļoti sarežģīta sistēma, kur ir dažādi cēloņi un sekas, veidojas tāds kā apburtais loks. Proti, arī mediji pieņem kaut kādus lēmumus, kuri ne vienmēr ir sabiedrības interesēs un varbūt ne vienmēr atbilst vislabākajiem, visaugstākajiem žurnālistikas standartiem, kas daļā auditorijas rada skepsi un neuzticēšanos.

Kā izskaut nekvalitatīvu mediju problēmu?

– Es neesmu no tiem, kam patīk kaut ko aizliegt, negribētos, lai meģinām šķirot medijus – kurš labs, kurš slikt. Daži portāli izplata melus un kļūst populāri, lai gan tā nedrīkst darīt. Tas, ka žurnālistikai ir dažādas kvalitātes, jāpieņem kā norma. Žurnālistikai nav tikai viens standarts un viena iespējamā forma. Vienmēr būs dzeltenā žurnālistika – slavenību lapas, izdevumi, kas ir populārāki nekā kvalitatīva žurnālistika. Cilvēkiem tas patīk un interesē, un viņi par to ir gatavi maksāt. Tam ir savas funkcijas – viņi izklaidējas. Ar to isti nav problēma. Drīzāk stāsts ir par informēšanu, lai cilvēki saprastu, ka nepatiesu informāciju var veidot apzināti, to nosaka dažādi motīvi. Ir mediji, kuri nodarbojas ar propagandu.

Kā patērētājiem šķirot mediju kvalitāti?

– Pati lielākā problēma ir motivācija. Mēs varam skaidrot un atgādināt, ka nevajag ticēt visam internetā redzamajam. Taču, ja iedzīvotājiem nav motivācijas būt kritiskiem, šie atgādinājumi neko nemainīs. Un motivāciju ir diezgan grūti iemācīt. Bieži vien notiek tā, ka cilvēks saskaras ar informāciju internetā, sociālajos medijos un parasti reaģē, veicot intuitīvus spriedumus, cik lielā mērā šī informācija varētu būt patiesa.

Netiek izvērtēti avoti, viss notiek intuitīvi. Ja intuīcija vienā brīdī saka, ka tam var ticēt, tad patērētājs nemeklē padziļināti, vai patiesām tā ir. Un to var redzēt, paskatoties dažus piemērus «Facebook», kur lietotāji bieži vien dalās ar nepamatotu informāciju. Viņiem bijusi pārliecība, ka tā tiešām ir, līdz ar to nav motivācijas pētīt avotus. Kaut gan, ja vēlētos, viņi ātri vien ieraudzītu, ka aina ir krietni pārspīlēta, fakti neatbilst un situācija ir daudzveidīgāka.

Cilvēkiem patīk, ka stāsta to, kam viņi piekrit, un viņi vienmēr atradīs iemeslus, kāpēc tas, kam viņi nepiekrit, nav paties vai būtisks.

Tāpēc medijpratības lielākais izaicinājums ir cīnīties pašam ar sevi. Cīnīties ar pieņēmumiem, pārliecību, ka es saprotu, kā viss notiek, un spēju intuitīvi uzvert, kas ir patiesība, kas meli. ♦

Nebaidīties un būt iedzīvotāju pusē

GINTA ALBERTE,
GULBENES NOVADA
LAIKRAKSTA «DZIRKSTELE»
GALVENĀ REDAKTORE

Mums kā reģionālajai avīzei viss darbs ir virzīts uz to, lai aizstāvētu kopienas intereses. «Dzirkstele» kā savas lokālās kopienas avīze jūt vietējās sabiedrības uzticēšanos gan ikdienišķos sadzīves jautājumos, gan lielās lietās, jo pie mums iedzīvotāji vērsas un meklē palīdzību, raugās ar cerībām.

Publiskojam pašvaldības kļūdas darbības

Pēdējais nozīmīgākais notikums bija Gulbenes novada domes lēmums par pašvaldības nekustamā īpašuma «Sils», kas sastāv no 142 hektāriem meža Jaungulbenes pagastā, pārdošanu. Cik bija mūsu spekos, centāmiem skaidrot situāciju un iztirzāt publiski, aizstāvēt iedzīvotāju intereses, jo viņiem «Sils» ir nozīmīga vieta aptūtai. Pašvaldība izsoli gatavoja un rīkoja kļūsmā, bet iedzīvotājiem ir tiesības zināt – cilvēki to, ka īpašums tiks pārdots, saprata tikai tad, kad izsole jau bija notikusi. Mums, redakcijas kolektīvam, bija pārsteigums, gatavojot šo rakstu sēriju, ka cilvēkiem «Sils» patiesībā nozīmē tik daudz. Iedzīvotāji vāca parakstus, ap-

GINTA ALBERTE, Gulbenes novada laikraksta «Dzirkstele» galvenā redaktore.

FOTO NO G. ALBERTES PERSONISKĀ ARHĪVA.

meklēja domes un komiteju sēdes, mēs veidojām rakstu sēriju, rosinot deputātus pārdomāt un nepārdot, tomēr varas partijas nobalsoja par pārdošanu, jo

pašvaldībai naudu vajadzēja infrastruktūras projektu īstenošanai, un sabiedrībā neieklāsi. «Dzirkstele» rosināja domāt,

bet rezultāta diemžēl šoreiz nebija, toties kā laikraksts izdarījam tik, cik varējām, neklusējām un veicām savu darbu. Tā arī reģionālā avīze var gūt sabiedrības uzticēšanos – neklusējot, reaģējot uz visiem informācijas signāliem, izzināt, pašiem pētīt un nebaidīties ne no kā! Nostāties iedzīvotāju un viņu interešu pusē – tikai tā var veidot uzticēšanos.

Politīki uzskata: jāraksta labais vai nekas!

Nenoliegšu, ka ikdienas darbā esam arī daudz kritikas. Nedomāju, ka strādājam bez kļūdām – tā nav, jo reģionālās avīzes pašlaik ir ļoti novājinātas pašvaldību izdoto laikrakstu dēļ un tā rezultātā radītās izkropļotās tirgus situācijas pēc. Tā ir problēma, tomēr «Dzirkstele» ir spēcīgs un uzticams zīmols, tam ir nozīme, ar to ir jāreķinās. Protams, skaidrojot patiesību, arī mums gadās kļūdīties, tādēļ atgriezīties un atgriezīties pie tematiem.

Uzskatu, ka reģionālie laikraksti bauda daudz lielāku sabiedrības uzticēšanos nekā nacionālie laikraksti. Arī dažādu pētījumu dati rāda, ka cilvēki uzticas atsevišķiem TV raidījumiem, inteliģentā sabiedrības daļa – žurnālam «Ir», sabiedriskajiem medijiem un atsevišķiem interneta portāliem. Pro-

tams, arī sociālajiem medijiem. Visas lielākās nacionālās avīzes pašlaik ir ļoti bēdīgā situācijā, jo strādā kādu politiku interesēs – kāds no viņiem to atklāti pasaka, cits ne.

Spēcīgi un neatkarīgi mediji ir demokrātiskas sabiedrības balsts. Diemžēl mūsu valstī tā nav, jo mediji tiek «spiesti» no visām pusēm. Piemērs tam ir sabiedriskajos medijos notiekošais un spiediens, ko jūt žurnālisti, kā arī nule kā uzziņātais par LNT ziņu dienesta likvidēšanu. To mēs redzam arī novados, jo valdošās partijas uzskata: jāraksta labais vai nekas! Tikai brīžos, kad viņi nonāk opozīcijā, atceras par neatkarīgiem medijiem.

Vājina laikrakstu tirgu

Pašlaik daļa sabiedrības par lokālajiem laikrakstiem uzskata pašvaldību izdevumus, un tā ir visā Latvijā. Tā ir ļoti bīstama tendence. Jau viena paaudze pēdējo 20 gadu laikā uzaugusi, lasot tikai pašvaldību izdevumus! Jauniešu auditorija, manuprāt, uzticas tikai sociālo tīklu dažādām vietnēm. Medijpratības ieviešana skolu mācību programmas varētu veicināt jaunās paaudzes izpratni par mediju lomu un uzticēšanos tiem. Bet, ja šodien pašvaldības vadītājs uz jautājumu, kādus medijus jūs patērējat, var atbildēt: «Facebook.com», tad trūkst komentāru...

Nedomāju, ka nākotnē atgriezīsimies sākumpunktā, kā bija agrāk. Pašlaik, izskatās, Latvijas valdība nav ieinteresēta, lai valstī pastāvētu spēcīgi un neatkarīgi mediji. Nenoliekdami, nākotnē mediji strādās arī sociālo tīklu profilos un gādās, lai viņi sagatavotie materiāli sasniedz pēc iespējas lielāku auditoriju.

Pašlaik uzticību medijiem grauj gan pašvaldību izdevumi, gan politiķi, kuri kultivē sabiedrībā viedokli par to, ka reģionālā avīze neraksta patiesību. Diemžēl viņi uzskata, ka ir tikai viena patiesība un tā ir viņu patiesība. Populisms pašlaik sit augstu vilni, un politiķi ļoti izmanto savu varu, arī mediju noniecināšanai. Un visa iepriekš minētā kontekstā, protams, tiek grauta preses ekonomiskā situācija, kas arī vājina laikrakstus. ♦

Mediju atbalsta fonda ieguldījums no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem. Par šo publikāciju saturu atbild Latvijas žurnālistu asociācija.

MAF

Standarta Eiobarometra pētījuma dati – uzticība medijiem

